

ХОРЕОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА В СИСТЕМІ ТЕАТРАЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості танцювальної підготовки майбутніх діячів сценічного мистецтва, визначено місце і роль хореографії у системі театральної освіти в Україні, проаналізовано й узагальнено зміст навчального матеріалу з основних дисциплін хореографічної підготовки, визначено освітні можливості танцювального мистецтва в процесі професійного формування учнів театральних шкіл.

Ключові слова: *хореографічна підготовка, хореографічна освіта, система театральної освіти, театральна педагогіка, дисципліни хореографічного циклу, студенти театральних шкіл.*

Одним із головних завдань, що постають перед сучасною театральною педагогікою, є формування в майбутніх акторів вищої форми майстерності – володіння органікою у сценічній поведінці. Танець як важливий компонент системи виражальних засобів драматичного мистецтва відіграє в цьому процесі значущу роль. Так, професор Ю. Громов зазначав, що «одна з тенденцій розвитку сучасного театру полягає в максимальному розширенні форм і засобів сценічного вираження, необхідних для втілення багатоманітного, психологічно та філософськи насиченого, складного за своєю образно-дієвою структурою репертуару», надаючи саме хореографічній підготовці важливого значення у системі театральної освіти [3, с. 7]. Танцювально-пластична підготовленість, таким чином, є необхідною професійною якістю майбутнього актора або режисера, що зумовлює важливість дослідження різних проявів хореографії в драматичному мистецтві, а також вивчення й визначення місця і ролі танцю в освітньому процесі театральних шкіл.

Проблематиці хореографічного виховання у галузі театральної освіти присвячено праці видатних теоретиків і практиків драматичного мистецтва, які надавали танцювально-пластичній культурі актора особливого значення, розглядали її як важливу складову акторської майстерності, як умову формування

професійно значущих якостей майбутніх діячів сцени (Є. Вахтангов, Б. Голубовський, Е. Гротовський, Г. Крег, А. Немеровський, Е. Кох, Г. Морозова, К. Станіславський, А. Таїров, Г. Товстоногов, К. Чорноземов, Б. Щукін та ін.). Значно розширили спектр професійних якостей актора через мистецтво руху творчі пошуки В. Верховинця, К. Голейзовського, Л. Курбаса, В. Мейсхольда, а також митців більш пізнього періоду – Р. Віктюка, А. Гончарова, А. Ефроса, Ю. Завадського, Ю. Любимова, М. Охлопкова, В. Плучека, Б. Равенськіх.

Практичну спрямованість хореографічної підготовки студентів театральних спеціалізацій мають дослідження відомих діячів хореографічної педагогіки Є. Васильєвої, Ю. Василькова, О. Всеволодської-Голушкевич, Ю. Громова, Р. Захарова, В. Красовської, Г. Кристерсона, Т. Кудашевої, С. Кузнецова, А. Мессерера, Е. Мея, В. Нікітіна, В. Саулейко, М. Суворової, роботи яких безпосередньо забезпечують викладання «рухових» дисциплін у театральних навчальних закладах.

Актуальність вивчення окресленої проблеми зумовлена недостатністю спеціальних історико-педагогічних розвідок, присвячених дослідженню особливостей фахової хореографічної підготовки у системі професійної мистецької освіти України, зокрема її театральній вертикалі. Отже, метою статті є аналіз загальних тенденцій хореографічної підготовки вихованців театральних навчальних закладів в Україні, її основних освітніх завдань, організації, змісту викладання дисциплін хореографічного циклу в театральних школах.

Ретроспективний аналіз становлення й розвитку театральної вертикалі мистецької освіти в Україні дозволив зазначити, що організація, структура та зміст процесу професійної підготовки в галузі були детерміновані синтетичним характером театального мистецтва. Система театральної освіти на етапі її формування (20-ті рр. ХХ ст.) та впродовж тривалого періоду розвитку підпорядковувала різні види художньої практики: музичну, хореографічну, образотворчу, літературну, а також мистецтвознавчу та педагогічну. Отож стратегія її розвитку (як окремої вертикалі освіти мистецького профілю) передбачала реалізацію низки освітніх завдань, серед них ключовим визначалося питання

професійної підготовки кваліфікованих кадрів різних мистецьких спеціальностей [10, арк. 123].

У відповідності зі специфікою та об'ємом підготовки діячів сценічного мистецтва визначалися основні типи закладів по вертикалі професійної театральній освіти. Перший рівень забезпечувала профшкола, яка відповідала за підготовку масового кваліфікованого працівника-виконавця, що володіє основними технічними прийомами і має необхідний для цього рівень художнього розвитку. Другою сходинкою театральної освіти стали технікуми, що готували спеціаліста-майстра високої кваліфікації, довершеної у межах своєї вертикалі. Інститути мали забезпечити широку мистецьку підготовку фахівців – організаторів у галузі художнього виробництва, а також керівників-педагогів, мистецтвознавців. Представлена типізація мистецьких шкіл визначалася загальною для усієї системи. Однак, об'єм підготовки, її ступеневість могли варіюватися в залежності від вертикалі профосвіти. По кожній із них спеціальними комісіями Головнопрофосу було розроблено навчальні плани і програми [9, арк. 61-62].

Необхідно зазначити, що впродовж тривалого періоду професійна хореографічна підготовка здійснювалася в основному по вертикалі театральної мистецької освіти (за відсутності професійних хореографічних шкіл середньої та вищої ланки) і охоплювала різні типи спеціалізованих навчальних закладів. Фахову підготовку хореографів середньої та вищої кваліфікації забезпечували профільні відділення театральних і музично-драматичних технікумів, інститутів, які готували «артистів драми, опери, кіно і балету» [9, арк. 63-66]. Загалом на території України в 20-х рр., на етапі формування системи театральної освіти, функціонували 3 музично-драматичні інститути, 1 театральний та 1 музично-драматичний технікум. Перспективою наступних років було значне розширення мережі закладів драматичної освіти, що було зафіксовано у стратегічних планах розвитку театральної вертикалі мистецької освітньої галузі [9, арк. 31].

Організація професійних театральних шкіл планувалася переважно у великих містах, де функціонували театральні установи (драматичні й оперні). Адже необхідною складовою успішної підготовки майстрів сцени вважалася систематична

практика на відповідному виробництві. Типовим явищем також було функціонування балетних студій (профшкіл хореографічного спрямування) при драматичних і оперних театрах (Київському, Харківському, Одеському, Львівському, Дніпропетровському та ін.), пересувних оперних установах, де готували виконавців переважно для театральних потреб [9, арк. 39].

Створення середніх і вищих хореографічних шкіл, які б готували як виконавців, так і балетмейстерів, інструкторів-педагогів хореографії, організаторів-хореографів було не на часі. (Перший середній спеціалізований заклад хореографічної освіти – Київське хореографічне училище – було організовано у 1934 р.). Головною причиною їх відсутності стала невизначеність місця та ролі хореографічного мистецтва в системі професійної мистецької освіти. Гострою проблемою хореографічної освіти також залишалася досить обмежена кількість висококваліфікованих хореографічно-педагогічних кадрів. У зв'язку з цим, професійну підготовку вихованців танцювальних відділень театральних профшкіл середнього та вищого щабля забезпечували, як правило, керівники театральних балетних труп [1, с. 160-161].

Водночас загальна хореографічна підготовка визначалася невід'ємною складовою формування акторської майстерності та інших професійно значущих якостей у вихованців різних спеціальностей музично-драматичних і театральних інститутів: «організаторів театральної справи», «інструкторів-адміністраторів», «інструкторів театральних студій», «керівників-педагогів», «режисерів драми, опери і балету» вищої кваліфікації [9, арк. 58]. Так, у Київському музично-драматичному інституті хореографічна підготовка передбачалася навчальними планами Драматичного, Вокально-сценічного та Диригентсько-педагогічного факультетів [6, арк. 5-8]; у Харківському інституті «рухові дисципліни» викладалися на Інструкторсько-педагогічному, Диригентському та Драматичному факультетах [7, арк. 26-37]. Система виразних сценічних рухів (гімнастичних, ритмопластичних, танцювальних) і жестів визнавалася важливим аспектом акторської техніки. Відповідно, студенти всіх відділень театральних інститутів мали володіти цілим арсеналом хореографічних умінь.

Трансформаційні процеси в системі театральної освіти в наступні періоди розвитку галузі, детерміновані низкою соціокультурних і мистецьких чинників, привнесли структурні та організаційні зміни до процесу хореографічної підготовки діячів сценічного мистецтва. Насамперед це стосувалося спеціальностей, для яких викладалися «танцювально-пластичні» дисципліни, переліку самих дисциплін, а також змісту, об'єму, технічної складності навчального матеріалу кожної з них.

У результаті, у системі сучасної театральної освіти хореографічна підготовка охоплює цілий спектр спеціальностей театрального виробництва та відбувається у профільних навчальних закладах (інститутах, коледжах, училищах), факультетах мистецтв університетів, де навчаються майбутні представники акторській професії, режисери-постановники, режисери з пластики, а також педагоги-хореографи, балетмейстери, виконавці.

Практичне ознайомлення з мистецтвом танцю передбачає вивчення комплексу навчальних дисциплін відповідної спрямованості. Основні серед предметів хореографічного циклу – «Сценічний рух», «Танець», «Ритміка» – традиційно є невід'ємною частиною системи театральної освіти, охоплюють різні види «мистецтва руху» і вирішують завдання гармонійного розвитку тіла та придбання спеціальних навичок. У сукупності з такими навчальними дисциплінами, як «Майстерність актора», «Сценічна мова», «Вокал», вони закладають основи танцювально-пластичної культури вихованців театральних навчальних закладів.

Цикл «пластичних» дисциплін формує в учнів професійної театральної школи комплекс базових хореографічних умінь і спеціальних рухових навичок, а саме: розвиває танцювальність, почуття ритму, координацію рухів, сценічний рух і загалом сприяє загальній фізичній підготовці студентів [2, с. 5]. Кожна з дисциплін хореографічного циклу має свої спеціальні завдання і водночас усі вони спрямовані на реалізацію єдиної мети: забезпечити різнобічну підготовку учнів театральних шкіл у сфері руху, розвинути їх психомоторні якості, у цілому сформувавши виразність руху [8, арк. 22].

Аналіз змісту професійно-практичної підготовки вихованців театральних навчальних закладів дозволяє визначити, що

організація викладання, цілі, завдання, зміст навчання мистецтву хореографії безпосередньо підпорядковані цілям і завданням підготовки акторських, режисерських чи то балетмейстерських кадрів. Саме специфіка майбутньої спеціальності (актор, режисер, балетмейстер) зумовлює корегування змісту, методів, складності навчального матеріалу, якості фізичного навантаження у процесі хореографічної підготовки представників сценічної діяльності.

Так, на режисерському відділенні головним завданням вивчення «рухових» дисциплін визначається засвоєння студентами елементарних навичок із танцю, необхідних для здійснення драматичних постановок, а також обов'язкове володіння елементами методики хореографії. Натомість студенти акторських відділень мають майстерно володіти виконавськими навичками, орієнтуватися в різних хореографічних стилях, напрямках, адже практичне ознайомлення з мистецтвом танцю підпорядковане передовсім формуванню акторської майстерності, інших професійно значущих якостей актора [4, с. 6-7].

Разом із тим у процесі вивчення дисциплін хореографічної спрямованості існують узагальнені положення, структурні характеристики, складові змісту, обов'язкові для практичного опанування вихованцями кожної із зазначених спеціальностей професійних театральних шкіл. Усі навчальні курси циклу передбачають розвиток танцювальної техніки, координації, пластики, виразності руху; формування практичних хореографічних навичок для виконання танцювальних елементів, фігур, цілісних композицій історичних, побутових, народних і сучасних танцювальних форм [4, с. 11].

Так, дисципліна «Сценічний рух» визначається як базова у формуванні хореографічної підготовленості майбутніх театральних діячів, виховує зовнішню техніку актора й передбачає цілісну підготовку студентів у галузі «мистецтва руху». Її освоєння забезпечує формування вміння вільно володіти своїм тілом на сцені. Метою вивчення курсу є оволодіння студентами танцювально-пластичною культурою як складовою акторської техніки. Розвиток координації рухів і пластичності тіла, виховання фізичної витривалості відбувається у процесі виконання різних за характером навчально-виховних завдань.

Зміст дисципліни передбачає практичне ознайомлення з різними системами й видами «мистецтва руху»: гімнастикою, акробатикою, пантомімою, жонглюванням, психологічними жестами, прийомами сценічного бою, застосовуваними в театральній дії (фехтуванням, елементами боксу та іншими видами опору), вправами з предметами і сценічним костюмом. На всіх етапах засвоєння практичної частини курсу передбачається виконання студентами самостійної роботи, основний вид якої – підготовка та виконання авторських сценічних етюдів, заснованих на різних видах вивчених сценічних рухів. Окрім практичної складової дисципліни, студенти вивчають теорію руху на сцені, основні його принципи, методики, досвід авторських шкіл [8, арк. 25].

Навчальний курс «Музично-ритмічне виховання» або «Ритміка» в системі театральної освіти спрямований на виховання учнів засобами музики, органічно пов'язаної з рухом. Завданням курсу є формування ритмічності та виразності рухів, музикальності, пластичності, внутрішньої організованості та м'язової свободи [8, арк. 2]. Ці якості, необхідні майбутнім діячам сцени, формуються завдяки спеціальній методиці музично-ритмічного виховання. В її основі – концепція швейцарського музиканта-педагога, основоположника ритміки як навчальної дисципліни Е. Жака-Далькроза, поширена на початку ХХ ст. Сутність даної системи полягає в органічному внутрішньому взаємозв'язку музики й руху, розвитку музичного слуху за допомогою рухової пластики. У театральній школі зміст курсу складається з розділів, що охоплюють різні види виразних рухів: елементарні музично-ритмічні вправи; організуючі вправи, спрямовані на розвиток психомоторики; музично-ритмічні рухи та етюди, що застосовуються в акторській практиці [8, арк. 3]. Загалом аналізована дисципліна вирішує комплекс виховних завдань, адже осмислення музики засобом руху відповідає самій природі акторської майстерності, яка вимагає негайного втілення, змін ритмічного стану, створення цілісного образу за допомогою ритмопластичних рухів.

Дисципліна «Танець» є комплексною і найбільш багатогранною в системі театральної освіти. Основними, узагальненими завданнями освоєння танцювального матеріалу студентами різних спеціальностей театральних навчальних закладів

визначається: формування елементарних практичних рухових навичок на основі вивчення хореографічних форм різних стилів і напрямків, знання ключових принципів постановки танців, а також володіння елементами методики хореографії. Хореографічна підготовка майбутніх майстрів сцени передбачає вивчення класичного, народно-сценічного, історико-побутового та сучасного бального танців. Розроблені навчальні програми з кожного з видів хореографічного мистецтва орієнтовані, насамперед, на вивчення танцювальних форм, які мають практичне значення в театральному репертуарі [8, арк. 19-20].

Основою хореографічної підготовки в системі театральної освіти визначається класичний танець. Саме класичний екзерсис є тим фундаментом, на якому збудована цілісна система професійної хореографічної освіти. Навчання класичному танцю (саме екзерсису) підпорядковане системі, розробленій професором хореографії А. Вагановою. Її наукові положення, принципи, методика стали осердям викладання танцю в системі театральної освіти. Використання «вагановських методів викладання» класичного танцю у його провідній навчальній формі – екзерсисі – є актуальною тенденцією теорії і практики сучасної хореографічної педагогіки.

Професор Ю. Громов також підкреслював винятковість класичного екзерсису, визначаючи його «основою добре розвиненої танцювальної техніки», наголошуючи, що «... саме він (екзерсис) є в театральному навчальному закладі засобом боротьби за прекрасну поставу і підібране, підтягнуте в рухах тіло» [3, с. 17]. Педагог запропонував покласти в основу навчання студентів театральних шкіл так званий «танцювальний екзерсис», що складається з елементів класичного і народно-характерного танців [3, с. 38].

Опанування народно-характерного екзерсису до того ж вважається наступним важливим компонентом формування хореографічної культури майбутніх майстрів сцени. Розмаїття народного танцю в драматичних постановках зумовлює необхідність навчання студентів театральних шкіл техніці народно-характерного танцю, розвитку в них здатності швидко освоювати різні за стилем, характером, манерою та національною орнаментикою танцювальні комплекси. У змісті навчання

представлені основні рухи танців різних народів, лексичні особливості їх виконання, методика викладання [3, с. 25].

Важливою складовою загальної хореографічної підготовки студентів є практичне ознайомлення зі зразками танцювальної культури різних епох, стильовими особливостями танцювальної лексики й пластики історичного танцю. Питання поетапного виховання актора засобами історико-побутового танцю розроблені в популярному навчальному посібнику «Танець» Е. Васильєвої, призначеному саме для студентів акторських факультетів [2].

Удосконалення танцювально-пластичних навичок студентів відбувається у процесі ознайомлення із сучасними видами хореографії, що зумовлено необхідністю втілення нових танцювальних форм у сценічну практику. Саме під впливом різних стилів хореографії ХХ ст., естетико-теоретичних ідей реформаторів хореографічного мистецтва на різних етапах розвитку змісту театральної освіти з'являлися такі дисципліни: «Дунканівська пластика», «Ритміка Жака-Далькроза», «Фехтування», «Біомеханіка руху», «Фізкультура», «Акробатика», «Міміка», «Дихання в хореографії» [5, с. 15]. У цілому, це значно розширює спектр теоретичної і практичної підготовленості вихованців театральних шкіл у галузі хореографічної культури.

Підсумовуючи дослідницький матеріал, зазначимо, що хореографічне мистецтво на різних етапах розвитку системи театральної освіти відігравало значущу роль у процесі професійної підготовки майбутніх майстрів сцени. Театральна вертикаль професійної мистецької освіти традиційно об'єднує підготовку не лише діячів драматичного мистецтва, але й представників різних мистецьких спеціальностей, зокрема фахівців хореографічних спеціалізацій.

У сучасній театральній школі танець, як один із основних виражальних засобів сучасного драматичного мистецтва, є вагомою складовою акторської майстерності. Звідси, викладання хореографії в театральних навчальних закладах цілком відповідає завданням виховання акторської майстерності, але не має самодостатнього значення (за виключенням хореографічної спеціалізації). Характерними тенденціями розвитку хореографічної підготовки в системі театральної освіти визначаємо її комплексність і практичну спрямованість.

Вивчення теоретичних і практичних надбань у галузі професійної хореографічної підготовки в Україні в різних типах мистецької вертикалі загалом залишається малодослідженою проблемою й потребує подальших наукових розвідок. Зокрема, дослідження місця й ролі хореографії у процесі професійної підготовки майбутніх діячів сценічного мистецтва дозволить розширити сферу його практичного застосування в системі театральної освіти.

Список використаних джерел

1. Благова Т. О. Хореографічне мистецтво у системі професійної освіти України 20-х рр. ХХ ст. / Т. О. Благова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2010. – № 5. – С. 155-163.
2. Васильєва Е. Д. Танец : [учебн. пособие для театральных вузов] / Е. Д. Васильева. – М. : Искусство, 1968. – 247 с.
3. Громов Ю. И. Воспитание пластической культуры актера средствами танца / Ю. И. Громов. – М. : Профиздат, 1976. – 135 с.
4. Кристерсон Х. Х. Танцевальное образование драматического актера : [учеб. пособие для режис. фак. театр. ин-тов] / Х.Х. Кристерсон. – Л. – М.: Искусство, 1958. – 155 с.
5. Лещинский А. А. Танец в системе профессионального становления актера драматического театра в России : автореф. дис. ... канд. искусствовед.: 17.00.01 «театральное искусство» / А.А. Лещинский. – М., 2011. – 18 с.
6. Державний архів міста Києва (ДАК), ф. Р-1193, оп.2, спр.10. – 13 арк.
7. ДАК, ф. Р-1193, оп.2, спр.21. – 67 арк.
8. ДАК, ф. Р-1193, оп.1, спр.20. – 192 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 7, спр. 146. – 119 арк.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 375. – 197 арк.

Татьяна Благова

ХОРЕОГРАФИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА В СИСТЕМЕ ТЕАТРАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА УКРАИНЕ

В статье исследованы особенности танцевальной подготовки будущих деятелей сценического искусства, определены место и роль хореографии в системе театрального образования. Проанализированы структура, типизация, целевые установки театральных учебных заведений, сформировавшихся на Украине исторически. Выяснено, что на протяжении длительного периода развития учебные заведения театральной вертикали на Украине объединяли целый спектр специальностей сценического искусства, что обуславливалось синтетическим характером театрального искусства. Театральные школы были единственными учебными заведениями, обеспечивающими профессиональную подготовку хореографов-исполнителей, балетмейстеров, в связи с отсутствием специализированных хореографических школ среднего и высшего

звена. На сучасному етапі розвитку театрального освіти хореографічна підготовка вважається важливим компонентом професійного становлення представників різних спеціалізацій. В дослідженні розкрито і обобщено зміст навчального матеріалу по теорії і практиці викладання основних хореографічних дисциплін, визначені їх цілі, освітні можливості, реалізуємі в процесі професійного формування учасників театральних шкіл.

Ключеві слова: хореографічна підготовка, хореографічне освітання, система театрального освіти, театральна педагогіка, дисципліни хореографічного циклу, студенти театральних шкіл.

Tetyana Blagova

CHOREOGRAPHICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL THEATRICAL EDUCATION OF UKRAINE

In the article the peculiarities of dance training of the future masters of the scene are investigated. The place and role of the choreography for the system of theatre education are defined. As one of the most important expressive means of modern dramatic art, dance is the main component of acting technique; it promotes the formation of professional skills necessary for future masters of the scene. Types, structure, targets theatrical educational institutions established in Ukraine are analyzed. It is found that over a long period of development of the institution of theatre vertical in Ukraine were united by a range of specialities of performing arts (future directors, actors, choreographers), which was defined by the synthetic nature of theatrical art. Theatrical schools were also the only providers of vocational training of choreographers, performers, ballet masters, in the absence of specialized secondary and high dance schools. At the present stage of development of theatre education dance training is an important component of professional development of representatives of various specializations of artistic profile. The content of educational material on the theory and practice of teaching basic disciplines of choreography training is revealed and summarize; its goals and educational opportunities implemented in the process of professional formation of students of the drama school are defined. It is proved that the study of choreographic disciplines is differentia. The specifics of the future profession determines the characteristics of the content, methodology, volume, complexity of the learning material, the quality of the physical load of each of them.

Keywords: choreographic training, choreographic education, the system of theatrical education, theatre pedagogy, disciplines of the choreography cycle, students of the drama school.

Одержано 15.01.2014 р.